

**О.П. Буряк, податк. Інспектор**

*Львівська обласна державна податкова адміністрація*

**І.А. Гербіченко, нач.**

*Кіровоградська об'єднана державна податкова адміністрація*

**І.Г. Давидов, асист.**

*Кіровоградський національний технічний університет*

## Реформування майнового оподаткування у контексті світового досвіду

Аналізуються соціально-економічні підходи щодо становлення інституту майнового оподаткування в Україні, окреслюються критерії його ефективності. Вказуються напрями реформування податків на майно та капітал з позицій фіскальної достатності на економічної ефективності податкової системи трансформаційного типу.

**майнове оподаткування, критерії, ефективність, реформування податків, капітал, податкова система, трансформаційний тип**

У країнах з розвинутою ринковою економікою в різноманітних формах справляються податки на капітал і майно. У західній літературі вони іноді називаються податками на багатство. Об'єкт податків на багатство потребує спеціального дослідження. З юридичної точки зору багатство – це власність на нерухоме майно та капітал, включаючи землю та ділянки, відведені під розробку земних надр, а також коштовності й витвори мистецтва. Багатство рівнозначне власності, а доходом у певному розумінні не можна володіти без його фіксації в матеріалізованому багатстві. Доход перетворюється на багатство при його капіталізації, однак, багатство не може виникнути без первісних великих грошових доходів. Із фіскальної точки зору, багатством чи власністю не є природний за походженням людський капітал сили, здоров'я, краси й таланту, а також набутий капітал знань і вмінь, хоч у суспільному розумінні ці індивідуальні якості – багатство. Не належить до об'єктів податку на багатство також власність підприємств і держави. Податковою базою тут є особисте багатство в період фактичного володіння ним або в момент переходу права власності на нього з рук у руки.

З огляду на актуальність окресленої проблематики метою дослідження виступив комплексний аналіз системи майнового оподаткування в економіках добробуту, визначення шляхів та механізмів їх поетапного запровадження в трансформаційну економічну систему.

Істотне місце дана проблематика посідає в наукових дослідженнях провідних учених-фіансистів: В. Андрущенко, О. Василика, К. Павлюк, В. Опаріна, О. Кириленко, С. Юрія, В. Федосова, В. Суторміної та низки інших, які неодноразово обґрунтовували сутність майнового оподаткування як елемента та невід'ємного атрибута податкової системи ринкового типу. Разом з тим трансформаційні процеси в економіці вимагають пошуку адекватних форм оподаткування, які б відзначалися гнучкістю, були соціально справедливими та рівнонапруженими щодо бази оподаткування.

Оподаткування капіталу й власності здійснюється за допомогою групи податків:

- податку на особисте майно;
- податку на спадщину й дарування;
- податку на приріст капіталу;

– податку на конкретні види майна – землю, будівлі тощо.

Вказані податки мають дуже обмежене практичне застосування у вітчизняній фіскальній практиці. Таку характеристику та аналіз методики їх становлення проведено на основі існуючого світового досвіду.

Податком на особисте майно обкладається майно фізичних осіб, вартість якого визначається за ринковими цінами. Від оподаткування звільняються патенти, ануїтети, страхові поліси, меблі та інші предмети домашнього вжитку, твори мистецтва, автомобілі та інші транспортні засоби тощо. В окремих випадках не оподатковуються також будівлі та споруди, якщо на них накладається спеціальний податок (податок на нерухоме майно). Даний податок нараховується за пропорційними ставками в Бельгії, Данії, Німеччині, Ісландії, Люксембурзі. Прогресивне оподаткування поширене у Фінляндії, Норвегії, Іспанії, Швеції, Швейцарії. В інших розвинених країнах податок на особисте майно або не застосовується, або справляється на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Особливість даного виду майнового оподаткування – висока неоподатковувана база. Тим самим на урядовому рівні певним чином вирішується проблема соціальної справедливості.

Податок на особисте майно, як правило, має регулюючий характер. Про це свідчить той факт, що надходження від нього до бюджету в переважній більшості країн не перевищують 0,5% від загальної суми податків.

Різновидом податків на капітал є податки на спадщину та дарування. Узагальнена назва всієї групи податків, пов'язаних з переходом багатства у власність спадкоємців, - податки на спадщину, які в даному контексті розглядаються як рівнозначні, хоч і в обмеженому розумінні, податку на багатство. Увагу до інтегрованої постановки питання підсилила так звана “революція нерухомості”, що відбулася в останні десятиріччя в розвинених країнах. Вона проявилася в радикальному збільшенні національного багатства, що перебуває в приватних руках, і земельних ділянок, квартир, будинків. Цей процес торкнувся мільйонів домогосподарств у масштабах цілих країн.

Як на користь, так і проти податків на багатство й спадщину висувалися аргументи теоретичного, практичного та конституційно-правового характеру. Роздвоєння суспільних настроїв, дуалізм науки щодо цього виду оподаткування пояснює не лише постійну полеміку навколо нього, але й робить зрозумілою обмежену фіскальну роль оподаткування спадщини порівняно з іншими податковими надходженнями.

У визначенні соціально-економічної природи податку на спадщину західна фіскальна думка довго вагалася, хоча податки такого типу відомі ще з античних часів. В епоху капіталізму податки на спадщину беруть свій відлік з Англії, де в 1694 р. було запроваджено державний податок на спадщину. Сучасна політична економія при розгляді оподаткування спадщини об'єднує питання творення фіска суспільних благ та індивідуальної соціальної мотивації в ставленні до багатства й держави. Політичним фактором розвитку фінансової концепції цього податку, як і інших, є суспільний вибір.

Окремі течії західної фінансової науки трактують оподаткування спадщини як різновид грошових зборів митного характеру. У такій інтерпретації податок на спадщину постає податком на право володіння, на відміну від податків на право використання й розпорядження доходами та право споживання життєвих благ. Широкого резонансу набула розроблена німецьким економістом А. Вагнером концепція “державної співспадщини”, яка обґрунтовує наявність своєрідного права держави на частку спадщини своїх громадян. Сучасна наука вже не бачить принципової різниці між податком на спадщину та іншими податками перерозподільчо-фіскального характеру. Проте, на відміну від них, оподаткування спадщини має свої специфічні

ознаки. Останні проявляються в тому, що окреслений податок за формою побудови є прибутково-майновим і сплачується він не періодично, а один раз за все життя.

Серед переваг оподаткування спадщини не варто також нехтувати його відчутним соціально-психологічним резонансом. В очах мільйонів цей податок є засобом обмеження приватної власності заможної частини суспільства, втіленням ідеї соціальної справедливості. Розвиток податку на спадщину за останні 300 років відбувався в межах усталення демократичного суспільного устрою. Вважати його знаряддям соціалістичних перетворень, на наш погляд, немає сенсу, оскільки всі податки капіталістичної епохи не порушують основоположних принципів приватної власності та ринкових відносин. Податок на спадщину – насамперед форма боротьби з пасивним володінням, і вже тому його соціальною функцією є державна підтримка активного господарювання.

Для фінансової практики, яка століттями оперує оподаткуванням спадщини й дарувань, незважаючи на політичні й економічні суперечки навколо нього, важлива одна риса цього виду податків – можливість добратися до майна чи доходу в зручний для фіска момент, коли багатство переходить із рук у руки. Фіскальна ж практика в цьому плані має свої проблеми. Наприклад, чи доцільно диференціювати ставки податку залежно від ступеня родинної близькості? Чи градація спадкоємців є пережитком? Ці та інші проблеми суттєво загострюють стосунки фіска з контингентом заможних платників.

На сьогодні існує антагоністична протилежність між потенційно можливою та реальною соціальною значимістю податку на спадщину й дарування. Природно, що самою своєю ідеєю податок має відігравати функцію істотного соціального важеля. Регулюючи через систему фіска майновий стан окремих людей чи певних соціальних прошарків, податок на спадщину здатний порушити існуючу соціальну ієрархію.

Докази перерозподільчої функції оподаткування спадщини не викликають сумніву. Цей податок запобігає безперервному успадкуванню майна, припускає надмірну концентрацію багатства в одних руках лише як виняток. Зокрема, високий рівень податку стає могутнім знаряддям під час проведення аграрних реформ, примушуючи можновладців на примусове передання землі в оренду чи її продаж у приватні руки. Завдяки цьому сконцентровані в руках групи людей землі й інша нерухомість переходять у суспільне продуктивне користування, працюють на благо всієї громадськості, а не окремих її членів.

Наступним видом майнового оподаткування, який є невід'ємним атрибутом податкових систем багатьох розвинутих держав, є податок на приріст капітальної вартості. Проведене нами дослідження дає підстави стверджувати, що найдосконалішою ця форма оподаткування є у Великобританії. Під приростом капіталу розуміється прибуток, отриманий внаслідок збільшення ринкової вартості активів за наслідками їх продажу. З точки зору фінансового рахівництва приріст капіталу являє собою різницю між виручкою від реалізації активів і сумою їх зносу. Платниками вказаного податку виступають як фізичні, так і юридичні особи. До активів, які підлягають оподаткуванню, відносять вклади і цінні папери, землю, будівлі, коштовності, антикварні вироби, опціони, борги, валюту (за винятком національної) та інші форми власності, створені самим платником або одержані ним.

Розгортання інфляційних процесів внесло свої корективи в механізм оподаткування прирощеної капітальної вартості. Починаючи з 1982 р. у Великобританії проводиться індексація з метою запобігання втратам, пов'язаним з підвищенням цін. Вивчення цього досвіду, на наш погляд, є дуже актуальним для вітчизняної фіскальної політики.

Існує широка система пільг щодо сплати податку, яка ґрунтується на настроях соціальної справедливості та потребах економічної ефективності. Крім неоподаткованого мінімуму, прямого звільнення від оподаткування окремих категорій платників, існує також ціла низка спеціальних пільг. Особливість останніх проявляється в можливості їх пролонгації під час заміни однієї форми активів іншими. У випадку, коли додаткові активи необхідні для проведення підприємницької діяльності, придбані протягом попереднього року або за три роки до їх продажу, платник податків має право на пролонгацію пільги. Справа в тому, що приріст капітальної вартості за активами, які реалізуються, вираховується у вартості нових підприємницьких активів. Природно, приріст капітальної вартості відкладається, тобто пролонгується, і податок не оплачується до того часу, поки нові підприємницькі активи не будуть продані і в свою чергу замінені. Це положення стосується лише таких основних засобів: землі, будівель, обладнання, суден, літаків, репутації (доброго імені фірми). Усе рухоме обладнання виключається. При продажу неамортизованих активів – землі, будівель – приріст капітальної вартості відноситься на вартість нових активів, а отже, з них не справляється податок доти, доки ці активи не будуть продані. Якщо ж реалізуються амортизовані активи (строком функціонування до 50-ти років), то приріст капітальної вартості не вираховується з вартості переміщених активів, а відкладається на 10 років, тобто до того часу, поки нові активи не будуть продані або переміщені в неамортизовані активи.

Для України особливий інтерес має становити порядок справляння податку на приріст капітальної вартості при продажу житлових будинків і квартир у них. Вважаємо, що досвід Великобританії у цьому плані можна взяти за основу. Так, житловий будинок або квартира в ньому, що є власністю та основним місцем проживання певної особи, не підлягають оподаткуванню у випадку їх продажу. Якщо особа володіє кількома будинками, податковий інспектор за погодженням з платником має визначити основну його резиденцію, яка в разі продажу буде звільнена від податку. Крім того, платник користується низкою пільг при продажу будинку, в якому він не проживав. По-перше, якщо в будинку проживали родичі, які не сплачували власнику ренту. По-друге, за умови відсутності платника в даному житловому будинку протягом трьох років, коли він працює за кордоном або мешкає в житловому приміщенні, що є його робочим місцем, але має намір повернутися до свого проживання. По-третє, якщо частина будинку здавалася в найми для житла і якщо вона не більша за ту частину, яку займає платник.

На рубежі 80-90-х рр. у світовій фіскальній науці виникла теоретико-концептуальна теорія, в основі якої лежала ідея запровадження єдиного загального податку на багатство. Її новизна полягала в тому, що як об'єкт оподаткування пропонувалася сумарна величина нетто-активів, тобто загальна ринкова вартість капіталу в матеріалізованій і грошовій формах за винятком зобов'язань. До оподаткування передбачалося залучити як фізичних, так і юридичних осіб. Регулярний інтегрований податок на сукупне багатство проектувався як альтернатива існуючому оподаткуванню окремих видів власності – придбання майна, відкриття спадщини, одержання дарувань, приріст капіталу. Конструкція податку передбачала оподаткування рухомого й нерухомого майна: землі, будівель, автомобілів, яхт, меблів, коштовностей, витворів мистецтва. До податкової бази також включилася вартість цінних паперів, страхових полісів пенсійних фондів, банківські вклади, інша грошова готівка.

Постала своєрідна модель змішаного доходно-майнового оподаткування у формі комплексного податку на багатство. Щоправда, дещо подібний платіж мав місце в колишньому Радянському Союзі у 1922-24 рр. Йдеться про доходно-майновий податок,

що поширювався на особливі доходи, прибутки приватних та акціонерних компаній, від промислово-торговельної діяльності, володіння будівлями та іншим майном, а також на вартість особистого майна “капіталістичних елементів”: будівель, екіпажів, дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, квартир, найманих слуг. Вказаний податок мав чітко виражений фіскально-експропріаційний характер. Його існування було недовгим, оскільки внаслідок соціалістичних перетворень зник сам об’єкт оподаткування – власність. На зміну доходно-майновому податку прийшов прибутковий податок на поточні доходи.

Не можна вважати новизною і майновий податок з юридичних осіб. Ще в часи середньовіччя існував інститут оподаткування “майна мертвої руки”. За своїм характером це майно займає проміжне становище між власне державним майном, яке належить і служить суспільству, та майно, що перебуває в колективно-приватній власності окремих господарюючих суб’єктів. Йдеться про нерухоме майно акціонерних компаній, муніципалітетів, лікарень, навчальних закладів, церкви. В окремих країнах Західної Європи такий податок наприкінці XIX ст. справлявся періодично один раз на 10-20 років.

На сьогодні ідея оподаткувати сукупне багатство сприймається як спроба впровадити податок на все, що має грошовий вимір і що можна реалізувати за гроші. Сама наявність натурально-речових і грошових елементів багатства в будь-якій формі, вже є готовою базою повного податку на багатство. Конструкція податку не передбачає для платників щорічного кола податкових пільг (крім неоподаткованого мінімуму), а майна та доходів – за їхнім трудовим чи нетрудовим походженням. Здобута завдяки підприємницьким зусиллям і завбачливо накопичуваним заощадженням власність оподатковується так само, як спадщина або несподівано отримані дарування за заповітом, кон’юнктурний приріст цінності майна тощо. Передбачалася сплата податку у визначені строки, незалежно від актів переходу власності з рук у руки, господарських угод, грошових оборотів. Звичайно, на відміну від існуючого, митного за характером, непостійного, необов’язкового оподаткування спадщини і дарувань, щорічний регулярний податок на багатство мав би риси класичного податку.

Даючи оцінку проекту інтегрованого податку, побудованого за принципом глобального об’єднання матеріальних і грошових об’єктів оподаткування, які належать одному платникові, слід підкреслити, що такий податок справді містить елементи рівного оподаткування рівних багатств, дає певний перерозподільчий ефект, отже дещо компенсує соціальну нерівність, має організаційно-технічні переваги в управлінні податковим процесом. Цей проект – один із доказів соціальної гнучкості, професійної винахідливості, наукової широти західної фінансово-економічної думки, яка сміливо веде пошуки в сфері, де, здається, вже давно відкриті всі істини й неможливо запропонувати нічого нового.

Разом з тим, незважаючи на всю прагматичну цінність і гуманістичну спрямованість, податок на сукупне багатство не дістав практичної реалізації. В умовах демократичного суспільства реальні фінансові рішення визначаються результатами суспільного вибору. А об’єктивний податок на багатство не передбачає диференціації платників, не відповідає сподіванням виборців, завжди розділених за груповими інтересами. Тому цей податок так і залишається академічним продуктом. Його соціальна орієнтація має надто різноспрямований характер, щоб знайти достатньо концентровану підтримку різноманітних політичних сил у демократичному плюралістичному суспільстві. Інтегрований податок на сукупне багатство виявився нежиттєздатним через непопулярність, зумовлену його однаковим для всіх платників, зрівняльним характером.

Зважаючи на багатий світовий досвід у галузі майнового оподаткування висловимо свої міркування щодо впровадження цих податків в українську фіскальну практику.

На нашу думку, запровадження податку на нерухоме майно громадян (із встановленням соціально необхідного рівня неоподатковуваного мінімуму) та податку на майно юридичних осіб сприятиме вирішенню двох важливих проблем. По-перше, спонукатиме власників до раціональнішого і ефективнішого використання рухомого і нерухомого майна. По-друге, зміцнить фінансову базу держави на фоні відносного скорочення надходжень від податку на прибуток, і, особливо, ПДВ.

Об'єктом оподаткування для юридичних осіб доцільно встановити майно (рухоме й нерухоме) у його вартісному вираженні, що перебуває на балансі платника. Нарахування податку необхідно проводити, виходячи з фактичної вартості об'єкта оподаткування за звітний квартал, встановивши як податковий період квартал. Це обґрунтовується тим, що момент визначення податку та джерела його сплати – прибутку збігатимуться в часі. Ставки податку доцільно диференціювати у регресивному співвідношенні до вартості майна з урахуванням рівня фондовіддачі та фондоозброєності окремих секторів економіки.

Крім того, введення податку на майно сприятиме вирішенню низки питань соціально-економічного характеру:

- оподаткування майна привело б до того, що володіння надлишковими виробничими фондами та їх неефективним використанням зумовило б банкрутство. А останнє – це імпульс до відмирання економічно неієздатних структур;

- на ринок нерухомості надходила б велика кількість основних фондів, що заморожені в даний час з метою спекуляції під час чергового зростання цін. З одного боку, це фактор “зв’язування гарячих грошей”, а з іншого – стимул для залучення капіталу і сфери спекулятивного посередництва у сферу виробництва;

- витрати, пов’язані з придбанням майна, перестали б мати одноразовий характер. Істотний податковий прес на власників формував би почуття завбачливості та відповідальності під час купівлі матеріальних цінностей, що сприяло б зниженню цін;

- розпочався б процес надходження майна в руки тих, хто в стані ефективніше ним розпоряджатися і сплатити встановлені податки. Як наслідок, призупинився б процес номенклатурної приватизації;

- певним чином вирішилася би проблема наповнення бюджету завдяки широкій та стабільній базі оподаткування.

## Список літератури

1. Василик О. Д. Податкова система України: Навчальний посібник. – К.: ВАТ “Поліграфкнига”. – 2004. – 478с.
2. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карп-бланш, 2004. – 331с.
3. Налоговые системы зарубежных стран. Учебное пособие / М. Я. Иоффе, В. Г. Князев, В. Г. Панснор. – М.: Изд-во РЭА, 1995. – 147с.
4. Черник Д. Г. Налоги в рыночной экономике. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 383с.

Анализируются социально-экономические подходы относительно становления института имущественного налогообложения в Украине, определяются критерии его эффективности. Указываются направления реформирования налогов на имущество и капитал с позиции фискальной достаточности на экономическую эффективность налоговой системы трансформационного типа.

Socio-economic approaches to establishing of institute of property taxation in Ukraine are analyzed and criteria's of its effectiveness are outlined. Main directions of reforming property taxes are pointed out on the principles of national sufficiency and economic effectiveness of transformation type of taxation system.